

II. ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА МІЖМОВНІ ЗВ'ЯЗКИ

ПРО УПОРЯДКУВАННЯ НОВИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ

© Богдан Шуневич, 2000

ДУ "Львівська політехніка"

При укладанні словників нових терміносистем існує проблема виявлення спеціальної термінологічної лексики та її нормалізації. Лінгвісти, які укладають словники давно сформованих терміносистем, не відчувають великих труднощів при виявленні спеціальних термінів тої чи іншої підмови, використовуючи при цьому різноманітні одно-, багатомовні та тлумачні словники, довідники, а також іншу спеціальну літературу. Тому майже всі галузеві термінології досліджуються лінгвістами тільки тоді, коли є достатня кількість вищезгаданої літератури з цієї чи іншої галузі науки і техніки, укладених спеціалістами і вченими.

У сучасній лінгвістиці багато зусиль прикладено для того, щоб знайти об'єктивні критерії, з допомогою яких можна однозначно виділити термінологічні одиниці, які виражають поняття і зв'язки з тою чи іншою галуззю знань, і тим самим визначити обсяг і межі термінології. Дослідники по різному вирішують проблему виявлення термінів в тій чи іншій підмові, використовуючи при цьому різні визначення поняття термінів, пропонуючи свої методики добору термінів, критерії їх відбору у випадку, коли система понять ще не склалася і немає чіткої границі між терміном і нетерміном. Враховуючи власний досвід [1-9], досвід колег, наприклад, [10-12], на нашу думку, перед тим як укладати перекладні словники нових терміносистем, потрібно спочатку укласти:

- частотні словники на базі різних матеріалів на мові, з якої перекладаємо, для виявлення найчастотніших ключових термінів, їх синонімів, а також загальнонаукових та загальнотехнічних термінів, які можуть бути включені в перекладний словник.

Тепер такий словник набагато простіше укласти, використовуючи сучасну техніку (комп'ютери, ксерокси, сканери і т.д.), а також є можливість скоріше і дешевше отримати необхідну інформацію, матеріали з Інтернету, ніж 10-20 років тому, коли частотний словник приходилося укладати вручну, наприклад, укладений нами "Англо-руський алфавитно-частотний словарь по робототехнике" [2].

- двомовні тлумачні словники-мінімуми ключових термінів, щоб підібрати точні українські еквіваленти іноземних термінів, наприклад, [9].

Базою для такого словника можуть бути різноманітні глосарії, тлумачні словники, енциклопедії, рідній чи на іноземній, наприклад, [13, 14] мовах.

- на основі двомовного тлумачного словника-мінімуму ключових термінів можна укласти Список рекомендованих термінів, залучивши до цієї роботи фахівців-експертів з усієї України та іноземців, які знають українську мову, або, наприклад, створивши комісію при Технічному Комітеті стандартизації науково-технічної термінології з фахівців, які зайняті проблемами в тій чи іншій галузі, володіють іноземними мовами чи просто зацікавлені у розробці української термінології у певній галузі.

Роботу над укладанням Списку рекомендованих термінів будь-якої нової терміносистеми можна розділити на наступні етапи:

I. Складання плану роботи.

- 1) Скласти список питань, що стосуються упорядкування певної терміносистеми, які потрібно розглянути.

- 2) Вияснити розділи майбутнього списку рекомендованих термінів.
- 3) Запланувати впорядкування термінів тих понять, які є основними для даної спеціальності, а не суміжних спеціальностей.

II. Виявлення і збір термінів.

Список термінів зручніше укладати за розділами, а не за алфавітом.

III. Систематизація зібраних термінів.

- 1) У списку повинні бути тільки специфічні поняття терміносистеми, яку потрібно впорядкувати. Поняття, які належать до інших терміносистем, в даному списку термінології не повинні бути представлені.
- 2) Аналіз значень термінів, тобто виявлення понять, які виражаються цими термінами.
- 3) Виявлення синонімів, багатозначних термінів, які повинні бути вказані до відповідних понять.
- 4) Виявлення родово-видових зв'язків, які існують між поняттями.
- 5) Розділити загальні поняття для всіх розділів та поняття, характерні для окремого розділу.
- 6) Укласти систематизований словник, що становить сукупність термінів, розташованих відповідно до їх значень, в порядку логічного розташування їх понять.

IV. Побудова означень для всіх понять, поданих у систематизованому словнику.

- 1) Фіксувати точний зміст понять.
- 2) При складанні означення потрібно вибирати ті признаки, які є необхідними і достатніми.
- 3) Не можна давати окремо взяте означення. Необхідно будувати систему означень, яка відповідає системі понять.
- 4) При побудові означень потрібно не одне означення, а однотипно формулювати означення для цілої групи понять.
- 5) У означеннях повинні бути використані відомі поняття (терміни), або які раніше означені.
- 6) Якщо в означеннях потрібно використовувати багатозначні терміни, то в примітці треба сказати, в якому значенні використаний цей термін.
- 7) Бажано, щоб означення були короткими і склалися з одного речення.
- 8) Додаткові признаки, інформацію потрібно давати в примітках.

V. Відбір термінів і побудова списку рекомендованих термінів.

- 1) На основі порівняння означень, зафіксованих в них суттєвих признаків, вибрати рекомендований для даного поняття термін.
- 2) Термін не повинен використовуватися для інших понять даної або суміжної спеціальності і бути коротким.

VI. Друкування термінологічного проекту, розсилання його в різні організації, які мають відношення до даної тематики, для широкого обговорення, збір зауваг та їх систематизація.

VII. Уточнення термінів та їх означень на основі одержаних зауваг, підбір еквівалентів на іноземних мовах, підготовка списку рекомендованих термінів для друкування.

(Результатом роботи над Списком рекомендованих термінів може бути укладання Проекту стандарту та Стандарту на основні українські терміни з даної тематики).

(Послідовність укладання Списків рекомендованих термінів запропонована нами як результат нашої співпраці з Комітетом наукового-технічної термінології при Академії наук СРСР під час укладання "Збірника рекомендованих термінів з робототехніки" у 1985-1986 роках).

- наступним кроком може бути укладання перекладного словника.

Описана послідовність, попередньої перед укладанням перекладного словника, роботи може видатися дуже довгою і складною, але практика показує, що при сучасному розвитку науки і техніки - це найкоротший і найпростіший шлях. Хоча є альтернативи вищезгаданої послідовності робіт перед укладанням перекладних словників, які все одно перекликаються з вищезгаданою. Наприклад, перед тим, як укласти "Англо-російсько-український словник з робототехніки", ми уклали Частотний список термінів з даної тематики, переклали на російську [1] та українську [5] мови, узгодили переклад термінів з експертами-спеціалістами з робототехніки, які добре володіли англійською, українською та російською мовами [3], брали участь в укладанні російського "Списку рекомендованих термінів по робототехніці", уклали Проект стандарту на українські терміни з робототехніки [4]. На той час у нас не було доступу до англійської довідкової літератури з даної тематики і тому ми не уклали двомовного тлумачного словника-мінімуму ключових термінів, що значно полегшило б підбір точних українських та російських еквівалентів англійських термінів.

1. Шуневич Б.И. Частотный англо-русский словарь по робототехнике/ Ученые записки Тартусского ун-та, Тарту, 1985, вып. 711. - С.117-126. 2. Шуневич Б.И. Методическая разработка и учебные задания для чтения текстов по робототехнике (Англо-русский алфавитно-частотный словарь) // ЛГПИ им. Герцена, Ленинград, 1987. - 70 с. 3. Шуневич Б.И. Структурные и функциональные характеристики английской терминологии по робототехнике: Дис., канд. филол. наук. - Львов, 1991. - 213с. 4. Шуневич Б.И. Стандарт на українські терміни з робототехніки (Проект) // Тези міжн. конф. «Пит. стандарт. інтернаціон. та автоматиз. перекладу термінал. одиниць», Чернівці, 1991. - С.131-132 5. Шуневич Б.И. Англо-український словник з робототехніки // Тези 1-ої міжн. конф. «Проблеми української н/т термінології». Львів, 1992. - С.157-159 6. Шуневич Б.И. Методика виявлення та дослідження термінології з дистанційного навчання // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць НАН України, Інститут української мови, Комітет наукової термінології; Ред. кол.: Симоненко (відп. ред.) та ін. - К., 1998. С.256-260 7. Шуневич Б.И. Англо-український словник з дистанційного навчання // Лінгвістичні та методичні проблеми викладання іноземних мов. Ювілейна науково-методична конференція присвячена 100-річчю КПІ. - К., 1998. - С.31. 8. Поплавська Ж.В., Свірська О.Б., Шуневич Б.И. Деякі особливості утворення та перекладу англійських термінів із стратегічного менеджменту // Матер. Всеукр. конф. «Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності». - Львів, 1999. - С.381-384 9. Бобиляк Л.Б., Кохан А.Б., Шуневич Б.И. Англо-український тлумачний словник з дистанційного навчання // Матеріали Міжнародної конференції "Сучасні проблеми термінології та термінографії". Київ, Вид-во КМУЦА, 2000. - С.116. 10. Важева Ф.А. Некоторые принципы систематизации терминов и понятий (на материале социологии) // Место терминологии в системе современных наук. - М.: Изд-во МГУ, 1970. - С.71-75. 11. Павловская О.Е. Терминология консервной промышленности. Автореф. дис. канд. филол. наук. - Л., 1988. - 17с. 12. Поплавська Ж., Свірська О. Англо-український словник з стратегічного менеджменту // Матеріали 3-ої Міжнародної наукової конференції "Комп'ютерна лінгвістика та викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах". Львів, 1998. - С.97-98 13. Allen L. Wyatt Computer Professional's Dictionary. Osborne McGraw-Hill. - Berkeley, California. - 1990. - 352p. 14. Gibilisco S. The McGraw-Hill Illustrated Encyclopedia of Robotics & Artificial Intelligence / by Stan Gibilisco. - TAB Books, 1994. - 421p.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКОГРАФІЇ В УКРАЇНІ

© Богдан Шуневич, Анна Кохан, 2000

ДУ "Львівська політехніка"

В наш час українська лексикографія перебуває на стадії розвитку і становлення. За останнє десятиліття в Україні видано багато іноземно-українських та українсько-іноземних словників. Не так багато і якісно, як хотілося б і потрібно, але більше, ніж за попередні десятиліття.

Наукова термінологія стандартується на державному рівні. Розробка стандартів з науково-технічної термінології проводиться з урахуванням досвіду міжнародних організацій